

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Забезпечення безпеки держави і захист прав людини є основними завданнями демократичного управління сектором безпеки. Зв'язок прав людини й безпеки підкреслюється в основоположних міжнародних документах: «Віденській декларації» і «Плані дій», прийнятих Всесвітньою конференцією із прав людини у 1993 р., Резолюції 1999/57 ООН, Лімбурзьких принципах упровадження міжнародного пакту «Про економічні, соціальні та культурні права».

Зокрема, в Декларації ООН «Цілі тисячоліття» підкреслюється, що система прав людини, особливо економічних, соціальних і культурних прав, повинна забезпечити виконання ключових стратегій людства щодо подолання бідності, голоду, соціальної нерівності та дискримінації.

Розширення проблематики і сфери дій безпеки на економічні й соціальні аспекти, включення прав людини до системи безпеки держави та пов'язані з цим виклики і проблеми обумовлюють актуальність даної статті.

Економічні, соціальні та культурні права покликані забезпечити інтереси громадян України на основі соціальної справедливості. Ця група прав людини регулюється міжнародним пактом «Про економічні, соціальні та культурні права людини» відповідно до якого держави-учасниці зобов'язуються гарантувати забезпечення всіх прав населення без будь-якої дискримінації, у тому числі вжити необхідні для цього законодавчі міри.

В українській і вітчизняній науці представлені три наукові школи, які досліджують зв'язок між забезпеченням економічних, соціальних і культурних прав людини і безпекою держави.

1. *Права людини* як особлива галузь права розглядає економічні, соціальні та культурні права як невід'ємну частину прав людини, систематичне порушення яких підриває безпеку держави й може загрожувати міжнародному миру та безпеці.

2. *Стратегічне управління конфліктами* досліджує методи управління конфліктами на всіх етапах, у тому числі встановлення, виконання й моніторинг стандартів прав людини як засіб запобігання та вирішення конфліктів і забезпечення безпеки.

3. *Міжнародне гуманітарне право* регулює хід протікання конфліктів, фокусує на механізмах забезпечення прав людини під час локальних і масштабних збройних конфліктів.

Усі дослідники зазначають, що, незважаючи на актуальність теми й доведений зв'язок між правами людини, конфліктами і безпекою, впровадження норм і стандартів прав людини в систему безпеки держави є проблематичним, перш за все, внаслідок традиційної закритості сектора безпеки для громадськості та міжнародних організацій, переваг інтересів держави над інтересами людини в концепціях безпеки країн, недостатньої урегульованості і законодавчого забезпечення прав людини, особливо економічних, соціальних і культурних прав.

Усі ці виклики є актуальними для України.

Мета статті – систематизувати і пояснити вплив порушення прав людини, особливо економічних і соціальних прав, на безпеку держави та надати рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правових засад захисту економічних і соціальних прав людини в секторі безпеки України.

Право на демократичне управління й забезпечення економічних, соціальних та культурних прав як необхідної складової безпеки держави, миру і стабільності закладені у «Загальній декларації із прав людини» й міжнародному пакті «Про економічні, соціальні і культурні права» та інших документах.

Демократичне управління в секторі безпеки базується на принципах: залучення громадянського суспільства у процеси прийняття рішень в інститутах сектора безпеки; врахування інтересів людини і суспільства в цілому разом з інтересами національної безпеки; функціонування сектора безпеки на засадах верховенства права й дотримання прав людини [1].

Схематично права людини, які пов'язані з системою безпеки, можуть бути подані наступним чином (рис. 1).

Порушення економічних, соціальних, культурних прав і системна дискримінація є корінною причиною внутрішніх конфліктів.

Сердцевиною *соціальних прав* є право на адекватний стандарт життя («Універсальна декларація із

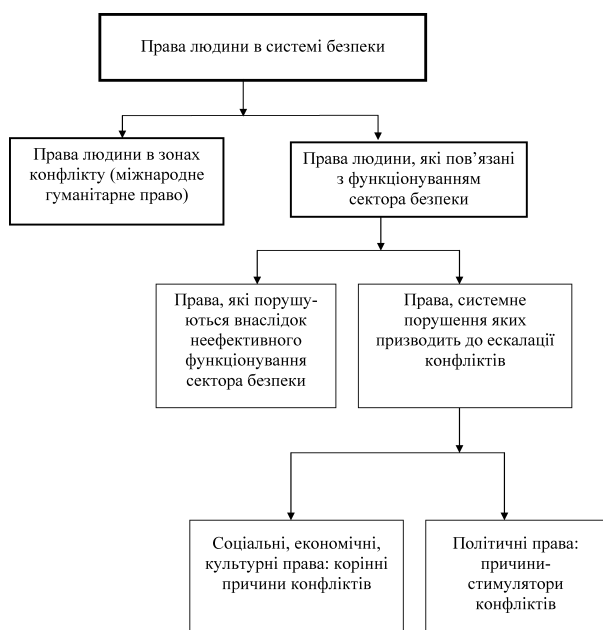

Рис. 1. Структура прав людини в секторі безпеки

прав людини», ст. 25, міжнародний пакт «Про економічні, соціальні та культурні права», ст. 11). Виконання цього права вимагає, як мінімум, захисту інших соціальних прав, зокрема, права на їжу, одяг, здоров'я, житло, освіту, соціальний захист і соціальне страхування, охорону сім'ї та сприйняття сім'ї.

Реалізацію соціальних прав забезпечують економічні права, такі як: право на власність, право на працю, на справедливі та сприятливі умови праці, право утворювати профспілки і вступати до них («Універсальна декларація», ст. 17, 22, 23, 25). Економічні права мають подвійну функцію, що чіткіше демонструється відносно права власності. З одного боку, це право є базою для забезпечення адекватного стандарту життя, з іншого – для незалежності та свободи особистості.

Сутність культурних прав є більш складною. Відповідно до ст. 27 «Універсальної декларації» та ст. 15 міжнародного пакту «Про економічні, соціальні та культурні права», культурні права містять: право на культуру і використання результатів наукового прогресу, право на захист морального та матеріального інтересу, пов'язаного з виробництвом творчої продукції, право на творчу свободу.

Окремо повинні бути розроблені заходи щодо гарантування права на освіту, яке одночасно є елементом економічних, соціальних і культурних прав.

Взаємозв'язок між дотриманням стандартів прав людини, конфліктами й безпекою держави схематично подано на рис. 2.

Як довели дослідження автора, корінною причиною порушення безпеки держави є горизонтальна нерівність – системна соціоекономічна нерівність

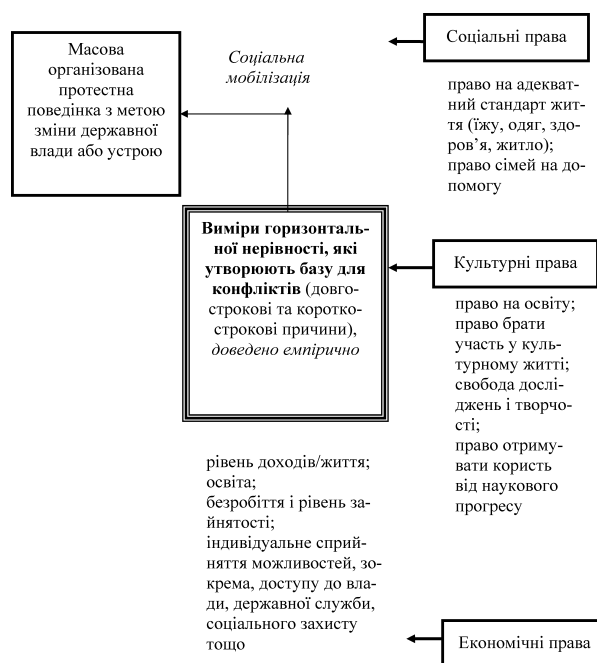

Рис. 2. Взаємозалежність між дотриманням стандартів захисту прав людини і виникненням конфліктів (системне порушення соціальних і економічних прав як джерело горизонтальної нерівності)

між культурно різними групами, головним чином, етнічними, релігійними та лінгвістичними. Горизонтальна нерівність виявляється не лише у глибокій диференціації у значеннях показників, які характеризують соціальний і економічний статус груп, але й у дискримінації – забезпеченні економічних і соціальних прав, доступу до державної служби, представництва в державних органах влади.

Комплексний аналіз проявів горизонтальної нерівності в деяких країнах, віднесених Світовим Банком до групи LICUS (країни з низьким ВВП і високим ризиком конфліктів), дозволив систематизувати джерела міжгрупової диференціації та нерівності [2; 3].

Серед політичних факторів нерівності вирішальними є: представництво груп в уряді, керівних установах, представництво в парламенті, органах місцевого самоврядування, участь усіх груп у виборах, доступ до державної служби.

Серед економічних факторів: рівний і справедливий доступ до ресурсів, включаючи землю, комунальні ресурси, воду, мінерали, кредити, наявність потужної економічної еліти, альтернативні можливості зайнятості.

Соціальні фактори: рівний доступ до освіти, системи охорони здоров'я, роботи, забезпечення житлом, бідність і виключення з соціального життя окремих груп, безпека людини.

Очевидно, що всі фактори, які складають джерела горизонтальної нерівності, прямо пов'язані із правами людини, особливо з системним порушенням економічних і соціальних прав.

Для подальшого обґрунтування взаємозв'язків між порушенням прав людини, горизонтальною нерівністю, ескалацією конфліктів і безпекою держави були використані економіко-математичні моделі та проведено соціологічне дослідження в зонах конфліктів різної інтенсивності на території Сербії (Косово), Македонії, Боснії, Молдови та України з метою виявлення сприйняття нерівності та дискримінації представниками окремих соціальних груп. Дослідження сприйняття дискримінації та нерівності є важливим для пояснення того, яким чином групи відносяться до несправедливості та які заходи протестної поведінки вони застосовують для виправлення ситуації.

Наприклад, дослідження розбіжностей у рівні освіти серед двох найбільших культурних (етнічних, релігійних, лінгвістичних) груп довело наявність суттєвої нерівності в більшості країн, де здійснювалось дослідження. У Косові горизонтальна нерівність за рівнем освіти складала 2,54, у Боснії-Герцеговині – 0,54, в Македонії – 0,8, Молдові – 0,6. Існує також нерівність у доступу до освіти, яка дозволяє займати посади в державній службі.

Освіта та доступ до освіти є фактором, який утворює довгострокові привілеї однієї групи над іншою, надає їй переваги на ринку праці, у політичному житті та керівництві державою.

Горизонтальна нерівність критично впливає на безпеку держави, якщо кордони між поділеними соціальними групами є очевидними, зрозумілими, історично обумовленими, соціально-значущими. Міжгрупові кордони повинні визначати поведінку членів групи таким чином, щоб вони відчували групову належність і підтримували груповий інтерес. Системне порушення економічних і соціальних прав певних груп стимулює виключення з політичного життя і впливає на мобілізацію до радикальних дій.

Україна є членом ООН і країною, яка ратифікувала міжнародний пакт «Про економічні, соціальні та культурні права». Згідно зі своїми обов'язками Уряд України повинен забезпечувати виконання прав громадян і здійснювати реформи, у т. ч. зміни законодавства для викорінювання дискримінації та покращення становища найуразливіших груп населення.

Аналіз виконання економічних, соціальних і культурних прав в Україні (на основі досліджень і до-

повідей, здійснених міжнародними й українськими правозахисними організаціями) показує наявність наступних проблем у сфері забезпечення прав людини:

1. Недостатня незалежність, відсутність ресурсів і неефективність Уповноваженого із прав людини в захисті економічних, соціальних і культурних прав.

2. Зловживання представників організацій сектора безпеки, урядовців і державних службовців, відсутність ефективної протидії політиці дискримінації в соціальній і економічній сферах, особливо відносно етнічних та інших меншин.

3. Неефективна і несправедлива економічна політика. Підкреслюється, що мінімальна заробітна плата та соціальна допомога не забезпечує прожитковий мінімум; 28 % населення України проживає за межею бідності.

4. Недостатній рівень фінансування державної системи освіти. Виключення з системи освіти представників низки етнічних груп [4; 5].

Висновки.

Для зменшення впливу рушійних сил внутрішніх конфліктів і ризиків для безпеки держави заходи державної політики повинні реалізовуватись на декількох рівнях (національному, регіональному, локальному), у декількох сферах (економічній, соціальній, оборонній та ін.), у всіх необхідних інститутах державної служби. Громадянське суспільство повинно брати участь у формуванні політики безпеки.

В Україні, перш за все, на рівні державної стратегії необхідно визнати існування *довгострокових та середньострокових рушійних сил розвитку внутрішніх конфліктів* і розробити та запровадити систему стратегічного управління безпекою на засадах прав людини і безпеки людини, для чого внести необхідні зміни в Конституцію, стратегію та політику державного управління на всіх рівнях і провести комплексну реформу сектора безпеки.

Критичнішим напрямом стратегічного управління безпекою України є боротьба з бідністю. Глобальна стратегія викорінювання бідності, яка розроблена ООН, повинна також бути втілена в Україні. Національна стратегія боротьби з бідністю в Україні має враховувати економічні, соціальні та культурні права людини й задовольняти потреби соціально найуразливіших груп – безробітних, жінок, сімей з дітьми, пенсіонерів, інвалідів, етнічних меншин. Разом з економічною та соціальною антидискримінаційною політикою, яка є запобіжним заходом досягнення ефекту групового соціального включення, заходи щодо децентралізації влади і забезпечення прав людини, збалансованого політичного представництва в органах влади є ефективними інструментами підтримки миру та безпеки у поділених суспільствах з високим рівнем соціальної напруженості й високим протестним потенціалом.

Першочергові стратегічні заходи повинні бути фокусовані на децентралізації влади, вдосконалення електоральної системи й системи представництва груп, упровадження системи захисту економічних, соціальних та культурних прав на всіх рівнях і у всіх інститутах сектора безпеки.

Література

1. Шерр Дж. Парламентський контроль у сфері безпеки і оборони : матеріали міжнародної конференції (Київ, 27–28 вересня 2002 р.) : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Женевський центр контролю над збройними силами. – К. : НІПМБ, DCAF. – 296 с.

2. *Autonomy, Self-governance and Conflict Resolution : Innovative Approaches to Institutional Design*

in Divided Societies / Ed. by Marc Weller and Stefan Wolff. – London : Routledge, 2005.

3. *Handbook on Poverty and Inequality* / Ed. by Shahidur Khandker, Jonathan Haughton. – New York : World Bank, 2009.

4. Заключение Комитета по экономическим, социальным и культурным правам ООН, Украина, E/C, 12/UKR/CO/5, 4 января 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cescr.htm>. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.

5. Права людини в Україні – 2007 : доповідь правозахисних організацій : за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського / Українська Гельсінська спілка із прав людини. – Харків : Права людини, 2008. – 304 с.

Подано до редакції 17.04.2009 р.